

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ПІДГОТОВКИ

В умовах модернізації освіти та проголошення курсу на реалізацію гуманістичної парадигми освіти проблема перетворення системи освіти з унітарної (авторитарної, трансляційної) на демократичну, гуманітарну, спрямовану, насамперед, на забезпечення можливостей постійного духовного розвитку особистості, стає все більш актуальною.

Специфіка педагогічного процесу у гуманітарній галузі сьогодні полягає у створенні умов для інтеріоризації людиною, котра навчається, ціннісно-нормативної системи знань, яка містить у собі загальнолюдські, національні та соціальні цінності та норми, що їх транслюють в освітній процес гуманітарні науки [9].

У світлі сучасних тенденцій розвитку вищої мовної освіти важливим аспектом залишається подальше всебічне вивчення явища мовної особистості (*homo loquens*), [4] як людини здатної до здійснення і розуміння мовлення та підготовки мовної особистості фахівця іноземних мов.

Комунікативний портрет фахівця з іноземної мови як мовної особистості передбачає опанування ним високого рівня комунікативної компетенції, що визначається вченими-лінгвістами [8;13] як володіння усіма комунікативними засобами, які використовуються у спілкуванні в окремо взятому соціумі, як уміння будувати ефективну мовленнєву діяльність і ефективну мовленнєву поведінку, які відповідають нормам соціальної взаємодії, властивим певному етносу.

Комунікативна компетенція як інтегративна за своїм змістом якість мовної особистості передбачає опанування фахівцем цілої низки компетенцій: мовної (знання системи мови, її одиниць, законів та особливостей); мовленнєвої (лексична, фонетична, граматична, комунікативна); навчальної (опанування технологіями здобування, систематизації та узагальнення навчальної інформації); стратегічної (здатність подолання комунікативних невдач), а також соціокультурної компетенції. Опанування фахівцем з іноземної мови останньої з вище згаданих компетенцій – соціокультурної – передбачає формування його соціокультурних і соціолінгвістичних знань, умінь і навичок, які забезпечують входження особистості в інший соціум і сприяють її соціалізації у новому для неї середовищі [12].

Проблеми формування комунікативної компетенції мовної особистості знайшли своє відображення у низці наукових досліджень, присвячених розвитку концепції міжкультурної комунікації та теорії навчання міжкультурного спілкування (В.А. Бухбіндер, Г.О. Кийгородська, Н.К. Скляренко, О.Б. Тарнопольський).

Дослідники [11;12] вважають науково виправданим вживання терміну міжкультурна компетенція як синонім іншомовної комунікативної компетентності і визначають міжкультурну компетенцію як сукупність знань та прийомів, які використовує індивід у міжкультурній комунікації, що передбачає наявність комплексу вмінь, котрі дозволяють адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, використовувати вербальні і невербальні засоби, які відображають комунікативні наміри, і отримувати результати комунікативної взаємодії у формі зворотного зв'язку.

Різноманітним аспектам формування соціокультурної компетенції мовної особистості, яка є важливою складовою міжкультурної компетенції, присвячені дослідження В.С. Біблера, Н.Ф. Бориско, В.В. Сазонова, В.В. Сафонові, Н.К. Скляренко, О.Б. Тарнопольського.

Так, О.Б. Тарнопольський [11] визначає соціокультурну компетенцію як оволодіння національно-культурною специфікою мовленнєвої поведінки, а саме стандартами комунікативної поведінки у країні, мова якої вивчається.

В.В. Сафонова [7] трактує соціокультурну компетенцію як здатність користуватися елементами соціокультурного контексту, регламентними для здійснення і сприйняття мовлення з точки зору носіїв мови.

Метою нашої статті є аналіз специфіки формування соціокультурної компетенції фахівця з іноземних мов як мовної особистості та відображення практичного досвіду впровадження ефективних методик формування цієї професійної якості у майбутніх вчителів іноземної мови.

За визначенням Комітету з питань освіти Ради Європи, соціокультурна компетенція формується на базі соціокультурних знань, міжкультурної свідомості та соціолінгвістичної компетенції [10].

Соціокультурні знання передбачають знання про суспільство та культуру народів, які говорять мовою, що вивчається. Тому у формуванні соціокультурної компетенції майбутнього вчителя значну увагу, на нашу думку, слід звернути на опанування ним знаннями суспільної,

соціально-історичної природи іноземної мови, котра як всяка мовна знакова система є суспільно-історичним продуктом, в якому знаходить відображення історія народу, його культура, система соціальних відносин, традицій тощо.

Будучи соціально-історичним продуктом, мова здійснює зв'язок між різними поколіннями, які говорять цією мовою. Засобами мови, яка є формою існування індивідуальної та суспільної свідомості, відбувається узагальнення і передача кожній окремій людині досвіду суспільно-історичної практики людства [3, 5].

Наступним компонентом соціокультурної компетенції виступає міжкультурна свідомість, яка передбачає розуміння стосунків між світом, з якого приходиш, та світом до спільноти якого прагнеш [1, 10]. Тому метою навчання іноземних мов має стати формування у майбутніх вчителів іноземних мов цілісної картини світу, утвореної різноманітними етносоціальними групами. У цьому ракурсі міжкультурна підготовка вчителя іноземної мови повинна забезпечити належні умови для здобуття ним знань про культуру народу-носія цієї мови, своєрідність реалій цього народу як окремого етносу, менталітету цього народу, його духовності та його культури, розуміння його загальнолюдських цінностей і культуру особистості.

Міжкультурні вміння та навички мовної особистості передбачають її здатність встановлювати зв'язок між власною та іншомовною культурами, а також уміння розпізнавати та використовувати різні стратегії для встановлення контакту з носіями іншої культури [6]. Процес формування означених умінь та навичок, на наше переконання, безпосередньо пов'язаний із розвитком соціолінгвістичної компетенції, що передбачає вміння використовувати знання особливостей комунікативної поведінки партнерів по спілкуванню у процесі спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності. Особливого значення набуває оволодіння культурно обумовленими ритуалами або стандартами комунікативної поведінки.

О.Б. Тарнопольський, Н.К. Скляренко [12] визначають стандарт комунікативної поведінки як одиницю навчання комунікативної етикетної поведінки, що вміщує у собі певні лінгвістичні характеристики та відображає культуру поведінки носіїв мови відповідно до ситуації і умов міжкультурного спілкування. Стандарт комунікативної поведінки включає вербальний компонент (мовленнєві формули, кліше, вибір лексики та граматичних структур, інтонаційні та вимовні характеристики тощо); невербальний компонент (міміка, жести, зона комфорту між комунікантами); суспільний компонент (умови, правила та норми взаємодії комунікантів).

Вчені-лінгвісти [6; 10; 11] виділяють соціально-побутові, ритуально-традиційні, етикетні види стандартів комунікативної поведінки. Дослідники стверджують, що соціально-побутові стандарти комунікативної поведінки передбачають вивчення ситуації повсякденного життя, в яких людина вступає у соціальні контакти (у транспорті, магазині, сфері послуг, відвідини культурних закладів (кіно, театру, музею), мандрівки (готель), оренда житла, користування телефоном, поштою, відвідини лікаря, перукарні тощо), виконуючи при цьому різні соціальні ролі. Ритуально-традиційні стандарти комунікативної поведінки полягають у вивченні традицій, ритуалів, обрядів (весілля, хрестини, похорони, свята, вечірки тощо). Етикетні стандарти комунікативної поведінки мають на увазі опанування мовною особистістю загальноприйнятих правил етикету (поведінки, яка соціально, культурно, історично та традиційно підпорядкована визначеним стандартам у різноманітних ситуаціях спілкування).

Потреба розвитку соціолінгвістичної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови визначає необхідність збільшення у структурі професійної педагогічної підготовки питомої ваги методик, спрямованих на формування стандартів комунікативної поведінки.

Так, з метою активізації соціокультурних знань майбутніх вчителів іноземної мови про культурні особливості країн і народів, мова яких вивчається, застосовуємо міжкультурний підхід до вивчення іноземних мов, який передбачає набуття майбутніми фахівцями знань лінгвокраїнознавчого характеру, з акцентом на мовленнєву поведінку. Одним із ефективних прийомів вважаємо залучення автентичних текстів для читання, їх кроскультурний аналіз і коментування. З цією метою ряд навчальних занять на англійському відділенні факультету іноземних мов присвячено вивченню наступної тематики: “Національний характер і національні стереотипи як компоненти різних культур”, “Самобутність національної символіки англійських країн”, “Освітні тенденції у англійських країнах”, “Особливості політичної системи англійських країн”, “Релігійний чинник у суспільному житті нації”. Вивчення означених аспектів сприяють формуванню у майбутніх вчителів знань історико-культурного, соціокультурного та етнокультурного фонів, якими володіють члени певної етнічної мовної спільноти.

З метою формування у майбутнього вчителя міжкультурної свідомості низка занять присвячується вивченню системи загальнолюдських, національних та соціальних цінностей нації як носія мови, що вивчається, а саме: “Взаємозв'язок поколінь у рамках одної культури”, “Охорона здоров'я та забезпечення безпеки праці у англійських країнах”, “Проблеми довкілля та збереження культурних пам'яток у англійських країнах”.

Розвитку міжкультурних умінь та навичок майбутнього вчителя іноземної мови сприяє вивчення ним особливостей комунікативної поведінки учасників міжкультурного спілкування, зокрема, вміння використовувати культурно-краєзнавчу інформацію у процесі спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності.

Необхідним чинником побудови належної взаємодії з носіями мови є оволодіння стандартами комунікативної поведінки. Так, оволодіння соціально-побутових стандартів комунікативної поведінки відбувається у процесі виконання завдань рольового характеру, імітаційних та дидактичних ігор: “У банку”, “У магазині”, “У готелі”, “У транспорті”, “У ресторані” та ін. Ритуально-традиційні стандарти комунікативної поведінки опановуються у процесі кроскультурного аналізу і коментування інформаційних блоків наступної тематики: “Обряди і традиції англomовних країн”, “Свята у англomовних країнах” тощо.

У процесі опанування етикетних стандартів комунікативної поведінки студенти вивчають правила етикету у різноманітних ситуаціях спілкування з представниками іншої культури. На заняттях, присвячених етикету спілкування представників різних культур, застосовуємо метод контекстного спостереження під час прослуховування фонограм та перегляду відеоматеріалів.

Соціокультурний компонент формування мовної особистості учителя іноземної мови передбачає не лише пізнання духовного багатства іншого народу, носія мови, а й краще розуміння культури власного народу, власної культури. На наше переконання, соціокультурна компетенція мовної особистості базується на усвідомленні себе носієм власних національних цінностей, спроможним брати участь у діалозі культур на рівні міжкультурних зв’язків.

Тому підготовка майбутнього учителя іноземної мови до “діалогу культур” вимагає від нього знання особливостей і досягнень культури рідного народу, готовності представляти рідну культуру в умовах іншомовного оточення; умінь пояснити факти рідної культури зарубіжному гостеві; досвід культурного посередника між представниками рідної та іншомовної культур; обізнаність з культурними особливостями основних націй і народностей, що населяють батьківщину мовної особистості; готовність розповісти про них іноземною мовою.

Наведемо один із дидактичних прийомів, який використовуємо з метою залучення студентів, майбутніх вчителів англійської мови до порівняльного аналізу різноманітних явищ окремих культур. Так, студентам пропонується визначити видатні особистості, котрі є представниками культури, мова якої вивчається, а також представників рідної (української) культури, зібрати пізнавальні матеріали про кожного із них, організувати обговорення із застосуванням порівняльного аналізу. Зміст навчального пошуку подаємо у таблиці 1.

Таблиця 1

Prominent Personality	English-speaking nation	Ukrainian nation
Artist (literary)		
Artist (Fine)		
Artist (Performing)		
Humanist		
Moral Leader		
Philosopher		
Political Leader		
Religious Leader		
Scientist (Biochemical)		
Scientist (Physicist)		
Scientist (Social)		
Entrepreneur		
Military Leader		
Athlete		
Celebrity		

Таким чином, застосування принципу паралельного навчання іноземної мови і культури народу / народів, мова якого / яких вивчається, та вивчення рідної культури передбачає застосування аналізу аспектів окремої культури за визначеними критеріями з виділенням спільних та відмінних ознак. У процесі обговорення студенти збагачують свої соціокультурні знання, формують міжкультурну свідомість, розвивають міжкультурні вміння та навички, вчать розрізняти особливості комунікативної поведінки представників різних культур, що є необхідною умовою успішного здійснення міжкультурного спілкування.

Отже, в умовах багатонаціонального та полікультурного світового простору потреби міжкультурного спілкування стають все більш актуальними. Належна професійна підготовка вчителя іноземної мови як мовної особистості, формування його соціокультурної компетенції

повинні стати тим вирішальним чинником, який всіляко сприятиме вихованню майбутніх поколінь, здатних до використання іноземної мови як інструмента спілкування у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу, що допоможе активному входженню представників української нації у світову спільноту.

Список використаних джерел

1. Библер В.С. Культура. Диалог культур: опыт определения / В.С. Библер. // Вопросы философии. – 1989. – №6. – С.31-43.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор укр. видання С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И.А. Зимняя. – М.: Просвещение, 1978. – 159 с.
4. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. – М.: Смысл, Спб.: Лань, 2003. – 287 с.
5. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепции развития индивида в диалоге культур / Е.И. Пассов. – Липецк. ЛГПИ – РЦИО. – 2000. – 216 с.
6. Писанко М. Оволодіння майбутніми вчителями англійської мови стандартами комунікативної поведінки у діалогічному мовленні / М. Писанко // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі: Зб. Наукових праць / За ред. В.Т. Сулима, С.Н. Денисенко. Ч. 2. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – 2007. – С. 127-130.
7. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В.В. Сафонова. – Воронеж: Истоки, 1996. – 226 с.
8. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции / К.Ф. Седов. – М.: Лабиринт, 2004. – 320 с.
9. Сметанський М.І. Педагогічна влада та її виховний потенціал / М.І. Сметанський, В.М. Галузяк // Педагогіка і психологія. – 1996. – №4. – С. 32-39.
10. Сучасні підходи щодо викладання іноземних мов // Іноземні мови. – Київ: Ленвіт, 2000. – С.65-68.
11. Тарнопольский О.Б. Этикетное коммуникативное поведение и обучение ему в курсах иностранных языков / О.Б. Тарнопольский / International scientific conference “At the threshold of Milenium Through Language and culture Studies To Peace harmony and Cooperation” – Linguarum – 2001/ P.755-759.
12. Тарнопольский О.Б. Стандарты коммуникативной поведінки У США: посіб для студ. старш. курс., які вивчають англійську мову як спеціальність / О.Б. Тарнопольский, Н.К. Скляренко. – К. : Фірма “ІККОС”, 2003. – 208 с.
13. Hymes D. On Communicative Competence / D. Hymes // Sociolinguistics. – L., 1972. – 205 p.

Анотація. Стаття присвячена аспектам формування мовної особистості учителя іноземної мови у процесі міжкультурної підготовки. Запропоновано ефективні методики формування соціолінгвістичної компетенції майбутніх вчителів іноземної мови, які застосовуються на факультеті іноземних мов. Пропозиції стосуються методу кроскультурного аналізу автентичних текстів і відеопрограм, що сприяє формуванню цієї професійної якості майбутнього вчителя іноземної мови.

Ключові слова: мовна особистість, соціолінгвістична компетенція, мовна міжкультурна підготовка, кроскультурний аналіз.

Summary. The article under consideration deals with some aspects of formation of the language personality (*homo loquens*) of the EFL teacher in the process of professional training. The article presents several techniques used with the purpose of formation of sociolinguistic competence of future EFL teachers at the faculties of foreign languages. The suggestions described are related to cross-cultural analyses of the authentic texts and video programs particularly appropriate with the purpose of formation of cross-cultural competence of EFL teachers.

Key words: language personality, sociolinguistic competence, cross-cultural language training, cross-cultural analyses.